MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU
(Bucureşti)

ASPECTE MOTIVAŢIONALE ÎN HARTA ‘CAIET’ DIN *ATLAS LINGUARUM EUROPAE* (ALE)

ALE este la bază un atlas lingvistic interpretativ, care face uz atât de metode tradiţionale, cât şi de metode inovative. ALE este un atlas lexical, dar se pot urmări pe el şi unele fenomene de ordin fonetic şi chiar morfologic.

Atlas Linguarum Europae, cuprinzând hărţi onomasiologice şi hărţi motivaţionale, acestea din urmă constituind o inovaţie în geografia lingvistică europeană, oferă o tipologie riguroasă a limbilor şi dialectelor vorbite în Europa. Hărţile motivaţionale sunt o formă modernă de interpretare geolexicală a datelor. Aceste hărţi au în vedere studierea cuvintelor prin raportare la realitatea extralingvistică.

Volumele publicate sunt consacrate lexicului, cuprinzând date referitoare la sfere semantice precum plante, animale, fenomene atmosferice, configuraţia terenului, ocupaţii omeneşti, corpul şi simţurile, familie etc.

ALE este primul atlas lingvistic continental, ale cărui frontiere nu sunt nici politice şi nici lingvistice, ci pur geografice. Alegerea continentului derivă din faptul că situaţia lingvistică în Europa este complexă. Pe teritoriul european există şase familii de limbi: indo-europene, altaice, caucaziene, semitice, uralice, la care se adaugă basca. În aceste familii există 22 de grupe, care cuprind, la rândul lor, mai multe limbi. Materialul lingvistic ce stă la baza ALE cuprinde răspunsuri dintr-o reţea de 2 631 localităţi, din Islanda până la munţii

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

Ural. Reţeaua a fost stabilită cu exactitate, fiecare localitate aflându-se la 20 000 km^2 depărtare.

Hărţile lingvistice *motivaţionale* sau *de motivaţie* au apărut, pentru prima dată, în *Atlasul limbilor Europei (ALE)*, din care s-au publicat, până în prezent, şapte volume (1983–2007): „ALE este, în primul rând, un atlas interpretativ, care utilizează deopotrivă metode tradiţionale şi inovatoare. Printre cele dintâi trebuie menţionate onomasiologia şi semasiologia. În schimb, redactarea *hărţilor de motivaţie* este o metodă inovatoare de interpretare a datelor lexicale. Ea merge dincolo de interesul pentru etimologie şi caută cauzele, motivaţia desemnării anumitor obiecte" (Viereck 2003–2004, p. 328).

Elaborarea hărţilor lingvistice motivaţionale a fost impusă de constatarea unei „mentalităţi comune" la vorbitori de limbi diferite, din cadrul unei familii sau al mai multor familii de limbi. Semnificaţia hărţilor de motivaţie este însă mai largă, în sensul că aceste hărţi ajută la lămurirea sau corectarea unor etimologii din limbi particulare şi oferă un model de interpretare pentru hărţile din atlasele naţionale şi chiar regionale. Hărţile de motivaţie privesc *dinamica limbii*, punând în evidenţă un aspect mai puţin cunoscut sau mai puţin studiat până în prezent: motivarea semnului lingvistic este un proces permanent, vorbitorii „remotivând" semnul lingvistic atunci când raportul dintre acesta şi realitatea extralingvistică (*referentul*) se opacizează.

Se consideră că una din împrejurările care au împiedicat stadiul motivaţiei „ar putea fi [...] influenţa covârşitoare a lui Saussure în lingvistica modernă. Caracterul arbitrar al semnului lingvistic, cu importanţa sa pentru aspectul funcţional al limbii, cu greu a mai lăsat loc pentru aspectul genetic al limbajului, adică pentru studiul serios al motivaţiei" (Viereck 2003–2004, p. 328).

Într-adevăr, pentru Saussure, *arbitrar* înseamnă *nemotivat* şi priveşte relaţia dintre semnificant şi semnificat: „[semnificantul] este *nemotivat*, adică arbitrar în raport cu semnificatul, cu care, în realitate, nu are nicio legătură naturală" (CLG, p. 87).

Saussure însuşi vorbeşte însă de un *arbitrar absolut* şi de un *arbitrar relativ*: „Numai o parte dintre semne este absolut arbitrară; la

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

celelalte intervine un fenomen care ne permite să recunoaştem diferite grade în caracterul arbitrar, fără a-l suprima: *semnul poate fi relativ motivat*.

În realitate, aşa cum s-a arătat ulterior, în perioada postsaussuriană, caracterul *arbitrar* sau *nemotivat* nu priveşte raportul dintre *semnificant* şi *semnificat*, ci raportul care se stabileşte între semnul lingvistic şi referent (adică, realitatea extralingvistică): „Caracterul arbitrar nu are legătură cu relaţia dintre *signifiant* şi *signifié*, contrar unor formulări saussuriene, ci priveşte relaţia care leagă semnul (luat ca un tot) cu referentul la care trimite" (Dalbera 2006, p. 19).

Aşadar, opoziţia arbitrar/motivat nu este decât aparentă. După Guiraud, „semnul nu poate fi, la început, decât motivat" (*apud* Dalbera 2006, p. 19). „Trăsătura *motivat* şi trăsătura *arbitrar* ale semnului nu sunt nimic altceva, în definitiv, decât descrieri a două stadii succesive ale dezvoltării semnului" (Dalbera 2006, p. 20).

Cu timpul, motivul (motivaţia) se şterge, semnul devine opac şi atunci se produce „remotivarea": motivarea semnului nu intervine o dată pentru totdeauna, adică în momentul creării unei unităţi lexicale; nevoia de motiv se poate manifesta oricând, din momentul în care semnul devine arbitrar (cf. Dalbera 2006, p. 24). Un semn lingvistic nou nu apare *ex nihilo*; el este creat pe baza semnelor existente (cf. Dalbera 2006, p. 20–22).

Spre exemplu, în volumul 8, aflat la tipar, pentru termenul *famille*, s-au stabilit după o cercetare atentă, următoarele motivaţii:

– CASĂ (cuvinte care au provenit din termenii lat. *casa*, *mansionaticus*, *domus*, sl. *kastja*, gal. *Telu*, v. irl. *Teglah*, gr. *oikos* şi termenul lapon *dalo*);
– ÎNSOŢITOR DE DRUM, SERVITOR (termenul olandez *gezin*);
– OAMENI, POPOR (termenul lituanian *liuth* din i-e. *leudh*, termenul turcesc *tayfa*, care a dat în limba română, în dialectul aromân, *taifa* pentru *familie*);
– STRĂMOŞI (cu sensul 'descendenţi' în termenul basc *senide* şi cu sensul de 'înaintaşi' în grecescul *oikogenia*);
– ENTITATE (termenul slav *svoj*);
– PRIETEN (termenul slav *drug*);

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

– RĂDĂCINI (termenul finlandez *perhe*).

În interpretarea materialului pentru harta *caiet* trebuie să ţinem seama de istoria scrisului, de care se leagă apariţia, ulterior, a *caietului*, adică a *suportului material pe care se scria*.

În Europa, limbile care se scriau (care cunoşteau scrisul) în antichitate erau greaca şi latina. De la aceste două mari limbi de cultură trebuie să pornim în cercetarea denumirilor pentru 'caiet'.

În ceea ce priveşte greaca (greaca veche), ea se continuă direct prin greaca medievală şi, apoi, prin neogreacă (greaca actuală).

1. 'Împăturit în patru'

În greaca actuală, cel mai răspândit termen este *tetradion*, formă diminutivală din termenul vechi grecesc *tetras* 'patru' şi care însemna la origine 'pergament împăturit în patru'.

Ideea de 'patru' apare şi în termenul latinesc **quatĕrnus* (forma de singular a numeralului distributiv *quaterni* 'de câte patru ori', care este derivat din *quattuor* 'patru'), din care provin numeroase forme înregistrate în limbile romanice:

sp. *cuaderno*
galic. *caderno*
oïl. *cahier* [*gaße*]
it. *quaderno*
occ. *quasern*
frpr. [*kaßet*]
it. *kAiA* (din fr.).
rom. *caiet* (din fr.) (cf. pol. *kajet*)
cat. [*kaße*] (din fr.)
cors. [*kaße*] (din fr.)
frpr. [*kaße*] (din fr.)

Acesta este *primul strat etimologic* şi, totodată, *motivaţional.*

1.1. Cronologic, limbile slave cunosc scrisul începând cu secolul al IX-lea, odată cu activitatea lui Chiril şi Metodiu, traducători ai textelor bisericeşti din greacă. Prin intermediul traducerilor pătrunde

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

gr. *tetradion* în vechea slavă bisericească, în limbile popoarelor slave de rit ortodox (în rusă, în bulgară, în macedoneană):

ukr. *tetrad*, *titradka*;
bieloruss. *cetradka*, *cetradz* (formă dialectală)
bulg. *tetradka*, *tetrada*;
mac. *tetradka*.

Din rusă, termenul *tetraď* a intrat în numeroase limbi:

– în limbile baltice:

lith. *tetráitė*;
latv. *cetratka*;
latv. *tetrakts*.

– în româna vorbită în Republica Moldova:

rom. *tetraď*; *tetradka*

– în special în limbile uralice:

kar. *µetratti*, *µetratka*;
finn. *tetraatti*, *tetratti*;
ingr. *titretti*, *tedretti*, *tedrakka*;
veps *µetrad*
vot. *tet’radi*
lapp. *ťetrat*, *t'etratka*;
komperm. *t’etr'ad*, *t’'etrad*, *ketr'ad*;
komzyr. *t'etrad*;
nen. *tetradka*;
mar. *tetrat'*;
emordv. *tetra°*, *tetradka*;
mmordv. *tetra°*, *titradka*, *kutrat*;

– şi în alte limbi din estul continentului:

abaz. (abaza) *tetra°*;
ad. (adyge) *tetrad*;
kab. (kabardian) *tetra°*;
ing. (ingush) *teptar*;
god. (godoberi) *titrat*;

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

cham. (chamalal) *titrat*;
khvarsh. (khvarshi) *titrat*;
botl. (botlikh) *titrat*;
bagv. (bagval) *titrat*;
gin. (ginukh) *t^{h}et^{h}r'ad*;
tsez *t^{h}et^{h}r'ad*;
and. (andi) *t^{h}et^{h}r'adi*;
karat. (karata) *titrat*;
avar *tetra°*;
akhv. (akhvakh) *titrat*;
tind. (tindi) *titrat*;
gunz. (gunzib) *t^{h}et^{h}r'ad*;
bezht. (bezhta) *t^{h}et^{h}r'ad*;
darg. (dargin) *tetrad*;
lak *titrat*;
arch. (archi) *titrat*;
ag. (agul) *titrat*;
rut. (rutul) *titrat*;
kalm. (kalmyk) *tetra°*;
gag. (găgăuz) *tetrad*;
karbalk. (karachay-balkar) *tetrat*;
kazakh *tetrat*;
nogh. (noghay) *tetra°*;
tatar *titrat*;
chuv. (chuvash) *tetrat'*;

2. ‘A păstra laolaltă, a coase’

Pot fi consideraţi ca aparţinând unui *al doilea strat etimologic şi motivaţional* termenii din germană care provin din vechiul termen german *haften*, care are la bază vechiul german *haft*, din latinescul *captus*, forma de participiu a verbului latinesc *capio* ‘a lega, a păstra laolaltă’.

gm. *Heft*
n.fris. *heft*
e.fris. *haft*
swed. *häft(e)*
gm. *Heftl* (formă diminutivală)

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

2.1. În aceeaşi sferă motivaţională se înscriu termenii (‘a coase’) din limbile slave (centrale şi răsăritene):

ol. *zeszyt*;
cz. *sešit, zešit*
slovak *zošit*;
ukr. *zošyt, zešyt*;
bieloruss. *sšytac*;
ukr. *zšytok.*

Aici pot fi de asemenea incluşi termenii din lituaniană care provin din verbe care înseamnă ‘a coase (împreună)’:

sl. **šiti*;
lith. *siūti, siuvu'*;
lith. *są siuvinisâ.*

2.2. Cu aceeaşi motivaţie putem discuta termenul unguresc *füzet* (derivat din ungurescul *fűz***,** care înseamnă ‘a lega laolată’, de origine finougrică).

2.3. Putem ataşa aici forme din limbile slave provenind din Sl. **sъ-v˜zati*, o formă care vine din rădăcina i-e **enĝh-*. Forma slavă avea sensul ‘a lega laolată’.

sloven. *zvezek*;
serb. *sveska.*

Împrumuturi din termenul *heft* pot fi de asemenea incluse aici, având aceeaşi motivaţie ‘a lega laolaltă’:

lith. *hèftas*;
latv. *(h)èftis*;
pol. *hefta.*

3. ‘Scoarţă de copac’

Un termen care aminteşte de materia pe care se scrie apare în limbile germanice şi provine din termenul vechi german **bokiz*, pe care îl regăsim în vechea germană *bouh* şi în engleza veche *bōc, bōcian*, ambii termeni având sensul ‘scoarţă de copac’ (‘scoarţă’ la origine):

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

engl. *book*;
gm. *Buch*;
norw. *bok*.

Termenii care conţin cuvântul *book* sunt de asemenea motivaţi lingvistic.

Cartea nu este numai un simbol al ştiinţei şi înţelepciunii, dar este şi un simbol al universului. Întregul univers poate fi privit ca o carte uriaşă.

3.1. O altă subcategorie a acestei motivaţii este reprezentată de termenul bulgar *tabla*, din latinescul *tabula*, cu sensul ‘plăcuţă’, ‘scris în întregime’. *Tabla* înseamnă ‘tăbliţă de scris’; termenul fiind folosit în şcolile religioase din secolul al IX-lea cu sensul de ‘carneţel’.

4. ‘A scrie’

De termenul precedent, dar şi de germanul *heft*, se asociază ideea de ‘a scrie’ (Gm. s*chreiben*, Sl. *pisati*, Lat. *scripta*):

du. *schrijfboek*;
n.fris. *schriwbök*;
n.fris. *skriivbok*;
n.fris. *skriuwbuk*;
dan. *skrivebog*;
far. s*krivibok*;
norw. *skrivebok*;
swed. *skriv(e)bok*;
swed. *skr\īvəb/ðk̂ʰ*;

swed. *skrivbok*;
icel. *skrifbok*;
gm. *Screibbuch*;
dan. *skriverbog*;
norw. *skrivarbok*;
slovak *škripta*.

4.1.1. gm. *ʃr’ipuAχ* (Schreibblock);
gm. *Block*.

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

4.2. cz. *písanka*;
slovak *písanka*;
serbo/cr. *pisanka*;
mac. *pisanka*;
serbo/cr. *propis*;
rom. *poskris* (atestat în Serbia, calc după serbo/cr. *propis*).

4.3. du. *schrift*;
e.fris.dial. *schrift*;
e.fris. *skrift*;
n.fris. *skraft*;
l.gm. *schriefheft, schreifheft* ?

4.4. Cuvântul englezesc *jotter* provine din verbul *to jot* 'a scrie neglijent, în grabă', verb care vine din forma grecească *iōta.* Astfel, următorii doi termeni pot fi, de asemenea, incluşi sub această motivaţie:

scots *jotter*;
engl. *jotter.*

4.5. Termenul *irkál*, cu înţelesul 'a scrie', provenind din vechiul împrumut turc *ír*, cu aceeaşi semnificaţie, derivate cu sufixul *-ka* a dat termenul unguresc *irka.*

5. 'Partea internă a plantei'

Termenul latinesc *liber* are două sensuri. Termenul botanic desemnează partea internă a tulpinii plantei, pe care romanii o foloseau la producerea hârtiei. *Liber* însemna, de asemenea, coperta cărţii, făcută din scoarţă de copac, pe care nu puteau să scrie, fiind deci *liberă de scris*, şi apoi, a căpătat sensul 'carte'. În legătură cu motivaţia 3 am înregistrat termenul latinesc *liber* cu sensul 'partea internă a plantelor', termen din care provin următorii termeni din limbile romanice:

It. *libro*
sp. *libreta*;
cat. *llibreta*;
fr. (cors.) *libretu*;
it. *libro da scrivere.*

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

5.1. Toate formele din galeza scoţiană şi din irlandeză conţin cuvântul *leabhar, lebor* în vechea irlandeză, fiind el însuşi un împrumut din latinescul *liber* ‘carte’:

gael. *leabhar sgriobhaidh, λor skδ’ivih, λōra skr’in, leabhar, leabhar leasan, leabhar-sgoil, leabhar-teagasg*
irish *leabhar cleachtaidh, leabhar cóip, leabhar scrúdaithe*

Un alt termen folosit în Ţara Galilor, *llyfr*, vine din latinescul *liber* şi avea sensul ‘carte’:

welsh *llyfr.*

6. ‘Hârtie’

O altă motivaţie este cea de ‘hârtie’. Includem aici termenul vechi bulgăresc *kniga.*

Tot aici intră şi:

6.1. it. *kArtΩlAru* < lat. med. *cartularium, skartarju* < lat. *chartarium, ʃkArtA plari.*

6.2. alb. *karta’ʃore.*

7. ‘Foaie, pagină’

O motivaţie tangentă este şi cea de ‘foaie, pagină’. Includem aici:

gr. Φυλλο, Gr. [*filáδa*]

7.1. alb. *fletore*, which comes from *fletë* ‘leaf, sheet, page’

7.2. latv. *burts***,** which means ‘letter’.

8. ‘**Cămaşă, teacă’**

Interesantă este motivaţia de ‘cămaşă, teacă’, conţinută în termenul unguresc *téka*, cu sensul ‘cămaşă’, termen care provine din latinescul *theca*, cu sensul ‘scoarţă’.

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

9. ‘Semn’

Motivaţia ‘semn, urmă lăsată pe suportul de scris’ se regăseşte în termenul din serbo/cr. *biljeg* cu sensul ‘semn’ provenit din termenul din slava veche *bělěgÌ*.

10.
finn. *kirja*.
pers. *defter*;
ing. (ingush) *teptar*;
tsakh. (tsakhur) *daft'ar*;
tab. (tabassaran) *daftar*;
rut. (rutul) *daft'ar*;
lezg. (lezgian) *deft'er*, *daft'ar*;
bashk. (bashkir) *dəftər*;
gag. (gagauz) *tefter*;
karbalk. (karachay-balkar) *defter*;
kazakh *däpter*;
kum. (kumyk) *tepter* ;
tatar *däftär*;
turk. (turkish) *deft'er*, °*efter*.

Motivaţiile ne dau semele cuvântului *caiet*, adică:

‘obiect făcut din hârtie (scoarţă de copac la origine)’;
‘împăturită’ ‘sub formă de legătură’;
‘pe care se scrie (se însemnează)’.

BIBLIOGRAFIE

CLG = Ferdinand de Saussure, *Curs de linguistică generală*. Publicat de Charles Bally şi Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger. Ediţie critică de Tullio de Mauro,. Traducere şi cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iaşi, Editura Polirom, 1998.

Dalbera 2006 = Jean-Philippe Dalbera, *Des dialectes au langage. Une archéologie du sens*, Paris, Champion, 2006.

Evseev 2001 = Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri si arhetipuri culturale*, Bucureşti, 2001.

Garcia Mouton 2005 = Pilar Garcia Mouton, *Atlas Lingüístico de Castilla-La Mancha*, Madrid, 2003–2005.

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)

ALF = J. Gilliéron & E. Edmont, *Atlas linguistique et ethnographique de la France*, Paris, 1908–1911.
Levi-Strauss 1958 = Claude Levi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, 1958.
ALI = M. Bartoli *et alii*, *Atlante linguistico italiano*, vol. I–VII, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1995 şi urm.
REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch***,** Heidelberg, Carl Winter Universitatsverlag, 1911.
Viereck 2003–2004 = Wolfgang Viereck, *Atlasul limbilor Europei (Atlas Linguarum Europae). Câteva date despre „istoricul" Atlasului*, în FD, XXII–XXIII, 2003–2004, p. 327–332.

MOTIVATIONAL ASPECTS ON MAP **'CAIET'** FROM *ATLAS LINGUARUM EUROPAE (ALE)* (*Abstract*)

When interpreting the material, we have to take into account the history of writing, to which the ulterior appearance of the notebook is connected to, meaning the material support on that it is written.

In Europe, in antiquity, the languages used for writing were Greek and Latin. We have to start from these two big cultural languages in our research for denominations regarding the term "notebook".

Motivations give us the sememes of the word *notebook*, meaning
'object made of paper (bark at its origin)'
'folded' 'bundle'
'on which it is written (signed)'

CUVINTE-CHEIE: *istoria scrisului, greacă, latină, hărţi lingvistice motivaţionale, termenul caiet, motivaţie, sens.*
KEYWORDS: *history of writing, Greek, Latin, motivational linguistic maps, term "notebook", motivation, meaning.*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
050711 Bucureşti, str. 13 septembrie, 13
elanevaci@yahoo.com

BDD-V734 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 23:56:40 UTC)